

Alexandra Sackemark & Ängla Eklund

Yttrandefrihet och näthat

Hur är det egentligen? Får en säga vad som helst om vem som helst, när som helst? Var går gränsen mellan rent tyckande, oaktat moralisk bäring, och det som kan anses vara brottsligt? Finns det ens en gräns? Näthat som juridiskt fenomen väcker många frågor, inte minst definitionsmässigt. Hur ser regelverket ut, vad säger juridiken om näthat?

”Det var ju bara på internet, det var väl inte så farligt?”

Mentaliteten, att se internet som en avskild del av samhället som inte faller in under samma premisser som de ute i ”verkligheten”, är till stor del förhärskande och utgör stommen i det problem som näthat idag fokuserar på. Det finns en tanke om att inte samma lagar och regler gäller på internet, eftersom personen bakom skärmen inte behöver se föremålet för sitt hot eller hat i ögonen, och gränsen för vad som kan anses vara acceptabelt beteende har hela tiden skjutits framåt.

Om vi en stund bortser från problematiken med att identifiera den som sitter bakom skärmen och uttrycker sig hot- eller hatfullt mot andra och istället ser till det aktuella regelverket framstår grundproblemet väldigt tydligt. Vi har varken en nationell eller internationell lagstiftning som är fullt ut anpassad för den här typen av digital brottslighet. Bestämmel-

sen om förtal, vilken ofta aktualiseras vid nät-hatsrelaterade brott, är från tidigt 1960-tal och har därför inte tagit höjd för den här sortens brottsliga beteende som genom internet har möjliggjorts. Det blir således upp till rättstillämpningen att försöka inpassa och finna stöd för de här företeelserna i den för ändamålet bristande befintliga lagstiftningen. Det krävs en hel del extensiv tolkning för att inrymma tangentbordshat och -hot under vad som från början endast avsåg fysiska handlingar.

Vad är då näthat? Det finns inget brott som heter näthat, och det går därmed inte att bli dömd för ett brott med den beteckningen. Däremot finns det flera redan befintliga brott som kan inrymma näthat, som exempelvis ovan nämnda förtal men även förolämpning, ofredande, olaga hot och till viss del kränkande fotografering, även om den sistnämnda inte direkt innebär att ett brott begås i digitala miljöer. Det finns även vissa handlingar som kan aktualisera brott mot personuppgiftslagstiftningen, liksom i mer sällsynta fall även brott mot upphovsrätten och grundlagarna. Det är svårt att försöka sig på en generell beskrivning av vad näthat är, begreppet har flera betydelser och kan aktualiseras vid många olika beteenden. Det råder således inte brist på regelverk, men det råder brist på bestämmelser som är anpassade för forumet internet, och med yttrandefriheten som ledord är det inte en helt problemfri utmaning för lagstiftare och rättstillämpning att reda ut.

Alexandra Sackemark är jurist, adjunkt i civilrätt vid Juridiska Institutionen vid Stockholms universitet, medlem i Institutet för Juridik och Internet och var projektledare för andra upplagan av *Näthat – rättigheter och möjligheter*.

Ängla Eklund är juriststudent, amanuens vid Juridiska Institutionen på Stockholms universitet, medlem i Institutet för Juridik och Internet och där främst aktiv inom föreläsningsverksamheten.

Yttrandefrihet eller personlig integritet?

Som tradition har vi i Sverige en mycket långt gående yttrandefrihet, som även i vissa fall har getts företräde framför rätten till personlig integritet. Diskussionen om näthat kan således härledas redan från grundlagsbestämmelser om var och ens rätt att säga vad den vill om vad som helst, när som helst. Denna mycket långt gående rättighet i det samhälle vi lever i kan med rätta ställas mot den motsvarande grundläggande rättigheten att få vara i fred och att slippa få sin personliga integritet kränkt. Det är en svår balansgång mellan dessa rättigheter, där starka förespråkare finns för båda sidor. Eventuella diskussioner om inskränkning av endera rättighet stöter mer som regel än undantag på starkt motstånd med häftiga diskussioner som följd. Finns det då någon generell gränsdragning, eller standard, för balansen mellan dessa rättigheter? Det korta svaret är, nej. Att inskränka yttrandefriheten till förmån för den personliga integriteten låter sig inte med lätthet göras, liksom motsatsen även den framstår som mycket problematisk. Bör då yttrandefriheten och rätten till privatliv väga lika tungt i den gren av samhället där näthatet aktualiseras, det vill säga på internet, eller finns det en annan möjlig avvägning att göra i detta forum? Först, att påstå att internet är en egen gren av samhället är i sig kontroversiellt, men även mycket tacksamt vid en diskussion om rättsväsendet och näthat. Eftersom det på internet aktualiseras helt andra problem och ställningstaganden än ute i "köttvärlden" bör ändå en distinktion göras och vägas mot starka rättighetsintressen. För näthatets del aktualiseras de här, vad det verkar närmast dikotoma, rättigheterna i relationen mellan den utsatta och gärningspersonen. Typiskt sett tänker sig många att det är en person som sitter bakom en skärm och uttrycker sig med hårda ord mot någon annan, under förevändningen att denne endast nyttjar sin grundlagsgivna rätt till yttrandefrihet. Och visst stämmer det att var och en gärna får tycka precis vad en vill, det finns det inga rättsliga hinder mot. Däremot kan det svårligen anses vara förenligt med varken samhälleliga beteendenormer eller

lagregler i stort att verkligen säga det en tycker alla gånger. Var denna gräns går kan inte med säkerhet uttryckas, men det brukar generellt göras skillnad på det som är olagligt, och det som "bara" är omoraliskt. Att tycka saker om annan, att någon till exempel är motbjudande på grund av vissa personliga attribut, är inte olagligt. Men att däremot gå ut och säga det till personen i fråga eller till andra i dennes närhet kan bli mer tveksamt och börja närma sig vissa brottsliga näthatsföreteelser. För att konkretisera brukar det dock lite slentrianmässigt skiljas mellan värdeomdömen och personliga påhopp.

Viktigt att ta med sig är att det är lika illa och rättsstridigt att hota eller förtala någon på internet som det är att göra det på tunnelbanan, arbetet eller skolgården, men företeelserna kan knappast anses helt jämförbara. På samma vis som det är svårt att fysiskt hota någon med pistol på internet, är det kanske svårt att uppnå den ensamhet och utsatthet som en person framför en dataskärm kan uppleva när denne ser ett grovt hot lysa på skärmen. Till detta måste också läggas den massiva spridningsrisk som finns för det som publiceras på internet, liksom den ständiga påminnelse den utsatta får om det inträffade genom att, som det kallas, "internet aldrig glömmes". Den som utsätts för näthat är alltså samtidigt mycket ensam med endast skärmen som sällskap, och exploaterad för en obestämbar krets av människor som också kan ta del av det som skrivits eller publicerats. Upplevelserna är inte och bör inte anses vara samstämmiga och likvärdiga, och därmed eventuellt inte heller bedömas enligt samma förutsättningar, på samma grunder.

För rättstillämpningen är detta fenomen dock inte nytt. Bestämmelserna i brottsbalken (BrB) vore till stor del verkningslösa och mycket svårtillämpade om de inte innefattade en möjlighet för domstolarna att tolka in företeelser i de befintliga bestämmelserna som kanske inte direkt följer av lagstiftarens ursprungliga intention avseende dess utformning. Rättstillämpningen kan dock endast beviljas ett väl avgränsat och motiverat tolkningsutrymme, och frågan är då om de näthatsrelaterade brotten rimligen kan och bör inrymmas i dessa

befintliga bestämmelser? Svaret blir klassiskt juridiskt; det beror på. Statistiken på fällande domar avseende denna typ av brottslighet har varit krass, och till viss del svår att dra tydlig ledning från. De prejudicerande domarna är även de försvinnande få, och har sällan tydligt fokus på gränsdragningsproblematiken mellan internet och den närliggande lagstiftningen. Det finns tydliga exempel på domstolarnas bristande erfarenhet och kunskap inom området. Uttalandet av ett hovrättsråd om att det *”... inte går att bortse från det förhållandet att det inom inte alltför snäva kretsar av befolkningen med tiden har blivit alltmer socialt accepterat att vara mycket öppen och utåtriktad avseende sina sexuella vanor”* belyser problemet väl. Fallet handlade om så kallat ”revenge porn”. En person hade fått en film publicerad på internet som visade när denne hade sex med sin före detta partner. Det var den före detta partnern i fråga som hade publicerat filmen för att hämnas, och hovrättsrådet ansåg med citatet ovan som motivering att skadeståndet för käranden skulle sänkas. Väl värt att ta med sig är ändå att HD sedermera valde att helt bortse från denna motivering och istället valde att höja skadeståndet. Nog för att synen på det privata sexlivet skiljer sig från domstolarnas tolkning av redan befintliga brottsbestämmelser, men problematiken kvarstår – hur ska rättsapparaten få bukt med problemet? Som redan påtalats vore det att gå för långt att tillåta en alltför extensiv tolkning av redan befintliga bestämmelser för att på så vis försöka åtgärda problemet med brott och kränkningar på internet, men vad vore alternativet? Är det ens möjligt att utforma en lag med så pass brett men specifikt fokus att den kan täcka in denna ständigt föränderliga miljö? Problem med lagstiftning och teknikneutralitet har uppmärksamats vid tidigare utredningar avseende andra problemdragningar, men det går inte längre att bortse från att lagstiftaren bör utreda detta närmare.

Vem är näthataren?

En vidare väsentlig del i diskussionen om näthat är anonymiteten. Den som utövar hat och hot mot andra på internet upplever ofta, mer

som regel än undantag, en känsla av trygghet i att denne inte kommer att ställas till svars för sitt beteende. Inledningsvis berördes citatet *”det var ju bara på internet, det var väl inte så farligt?”*, men när detta citat sätts i relation till andra bevingade ord som *”internet glömmes aldrig”* så blir situationen en annan. För att generalisera, många hårda ord på internet uttalas i affekt och utan att personen bakom tangenterna gett sig tid att tänka en extra gång innan denne publicerar. Internet som forum bidrar även till att det är svårare att förmildra det som skrivs, eftersom ett tonfall, språklig melodi eller kroppsspråk inte med dagens tekniska förutsättningar med lätta medel kan förmedlas. Mottagaren har endast orden, bilden eller videon på skärmen att relatera till. Med detta kommer också spridningspotentialen, den kanske starkaste faktorn till den tyngd och seriositet dessa frågor om näthat bör behandlas med. Dessa ”affektinlägg” eller hastiga publiceringar kan inom loppet av några sekunder få en enorm spridning utan att hinder som landsgränser sätter några käppar i hjulet. Många hot eller kränkningar kan således färdas genom många länder och således inom kort nå en obestämbar krets av personer på nolltid. Det bör kanske för tydlighetens skull också tilläggas att, även om det ofta är affekt inblandat, detta inte är en förutsättning för att något brottsligt ska ha inträffat. Den som skriver kan mycket väl ha suttit och arbetat med sin text i många dagar innan denne skickar, men trenden pekar dock på att det ofta finns viss del affekt inblandat.

Denna spridningspotential medför också problem avseende jurisdiktion och lagval. Om någon i ett land exempelvis förtalar eller ofredar en person i ett annat land – var ska personen stå till svars för det inträffade? Vilket lands lag ska tillämpas, och var kan brottet anses vara begånget? Många större aktörer inom sociala medier är etablerade utanför Sveriges gränser och har rigorös reglering avseende deras ansvar, för det som inträffar på deras sidor. Ett ansvar som i många fall är försvinnande litet.

Situationen accepteras dock inte stillatigande av den svenska rättsapparaten. Flera stora utredningar är tillsatta och debatten är i

allra högsta grad en levande organism. Exakt yttrandefrihet och rätten till integritet måste hur en eventuell lösning kan se ut har ännu förtydligas är helt klart. inte framkommit, men att balansen mellan